

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

NOaA 2.0

**Verantwoording
update 2017**

Inhoud

- 1 Inleiding, *pag 3*
  - 2 Werkwijze Update NOaA 2.0, *pag 4*
  - 3 Geanalyseerde Oogst voor Malta (OvM)-rapportages , *pag 5*
  - 4 Nieuwe vragen die in de NOaA 2.0 zijn opgenomen, *pag 6*
  - 5 Vragen die uit de NOaA 2.0 zijn geschrapt, *pag 7*
  - 6 Overzicht overige aanvullingen NOaA 2.0, *pag 8*
- Literatuur, *pag 10*
Bijlage, *pag 11*

1 Inleiding

De nieuwe Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA 2.0) is op 31 maart 2016 online gegaan.¹ De NOaA 2.0 bevatte op dat moment 117 vragen die vanuit nationaal perspectief essentieel worden geacht. De NOaA 2.0 is in de eerste plaats bedoeld als hulpmiddel voor selectie en inspiratiebron voor wetenschappelijk relevant veldwerk dat plaats vindt binnen de 'Malta'-archeologie. Om zo optimaal mogelijk te kunnen functioneren, moeten de vragen, hun operationalisering en de bijbehorende bronnen in de NOaA 2.0 actueel zijn. Eind 2017 heeft daarom een eerste update plaats gevonden. Dit rapport bevat de verantwoording van deze update.

De belangrijkste reden voor de update is het verschijnen van een groot aantal rapporten in de reeks Nederlandse Archeologische Rapporten, als resultaat van het onderzoeksprogramma Oogst voor Malta (OVM) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Binnen dit programma worden de resultaten van uitgevoerde opgravingen geïnventariseerd, geëvalueerd en gesynthetiseerd. De rapporten hebben nieuwe inzichten en nieuwe vragen opgeleverd.² Daarnaast zijn het afgelopen jaar diverse andere publicaties verschenen die als relevante bron bij een specifieke vraag zijn opgenomen of als inspiratie voor een nieuwe NOaA-vraag hebben gediend. Bovendien hebben ook gesprekken met collega's of lezingen onder andere bij het Archeologieplatform als inspiratiebron gediend voor het toevoegen van nieuwe vragen, aanscherping van bestaande vragen of het aanvullen van de handreikingen en bronnen. Tot slot zijn ook twee vragen uit de NOaA 2.0 geschrapt omdat ze zijn beantwoord of vervangen door een andere vraag.

De update heeft tot resultaat dat NOaA 2.0 op 1 januari 2018 in totaal 134 vragen bevat.

¹ Groenewoudt, De Groot, Theunissen & Eerden 2016. Raadpleegbaar via www.noaa.nl.

² Enkele van deze onderzoeken lopen nog. Wanneer de resterende rapporten zijn verschenen, zullen ook deze op NOaA-input worden geanalyseerd.

2 Werkwijze Update NOaA 2.0

In 2017 zijn naar aanleiding van het verschijnen van enkele nieuwe publicaties, gesprekken met collega's en lezingen verbeteringen in de NOaA 2.0 doorgevoerd.

Voor de update naar aanleiding van de Oogst voor Malta-rapporten is de volgende werkwijze gehanteerd:

1. Inventariseren voorstellen voor nieuwe vragen uit de Oogst voor Malta-rapporten en beantwoording vragen NOaA 1.0
2. Inventariseren van NOaA 2.0-vragen met een voor het OVM-rapport overeenkomstige thematiek, periode en/of regio
3. Beoordelen welke NOaA-vragen uit stappen 1 en 2 beantwoord zijn binnen de OVM-rapporten in samenwerking met de projectleiders OVM van de RCE
4. Voorstellen voor nieuwe vragen uit de OVM-rapportages toetsen aan de criteria voor NOaA 2.0 vragen,³ dit in samenwerking met de projectleiders OVM (zie bijlage).
5. Beantwoorde vragen afvoeren
6. Nieuwe vragen voor de NOaA formuleren en voorleggen aan periode/materiaalspecialisten van de RCE
7. Bestaande vragen, metadatering en bijbehorende toelichtingen en operationalisering aanvullen of –aanscherpen.
8. OVM-rapport toevoegen als bron bij NOaA-vragen waarvoor bouwstenen zijn verzameld
9. Nieuwe NOaA-vragen aan projectgroep NOaA voorleggen
10. Goedgekeurde vragen metadateren en in NOaA 2.0 invoeren
11. Verantwoordingsdocument schrijven

³ Zie bijlage.

3 Geanalyseerde Oogst voor Malta (OvM)-rapportages

1. Scholte Lubberink, H.B.G., L.J. Keunen & N.W. Willemse 2015: *Op het kruispunt van de vier windstreken. Synthese Oogst voor Malta onderzoek de Gelderse Vallei (Utrechts-Gelders zandgebied)*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 48).
2. Schabbink, M. (red.) 2016: *Vier eeuwen boeren; Synthese Oogst voor Malta onderzoek: Archeologische sporen van boerderijen en erven 1250-1650*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 49).
3. Ball, E.A.G. Ball & R.M. van Heeringen 2016: *Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk. Synthetiserend onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het westelijk deel van het Brabants zandgebied*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 51).
4. Heeringen, R.M.van & H.M. van der Velde (red.) 2017: *Struinen door de duinen, Synthetiserend onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het Hollands duingebied op basis van gegevens verzameld in het Malta-tijdperk*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 52).
5. Fokkens, H., B.J.W. Steffens & S.F.M. van As 2017: *Farmers, fishers, fowlers, hunters. Knowledge generated by development-led archaeology about the Late Neolithic, the Early Bronze Age and the start of the Middle Bronze Age (2850 - 1500 cal BC) in the Netherlands*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 53).
6. Lange, S., L.I. Kooistra & J. Jelsma (red.) 2017: *Uit het juiste hout gesneden. Houten gebruiksvoorwerpen uit archeologische context tot 1300 n.Chr.*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 54).
7. Verspay, J.P.W. , A.M.J.H. Huijbers, H. van Londen, J. Renes, J. Symonds 2017: *Village Formation in the Netherlands during the Middle Ages (AD 800 – 1600). An assessment of recent excavations and a path to progress*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 56).
8. Van Enckevort, H. & J. Hendriks 2017: *Nieuw licht op donkere eeuwen. De overgang van de laat-Romeinse tijd naar de vroege middeleeuwen in Zuid-Nederland. Synthese Oogst voor Malta onderzoek*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 58).
9. Ball, E.A.G. & R. Jansen 2017 (red.): *Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant; Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n.Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 61).
10. Peeters, J.H.M., D.C.M. Raemaekers, I. Devriendt, P. Hoebe, M. Niekus, G. Nobles & M. Schepers 2017 : *Paradise Lost? Insights into the Early prehistory of the Netherlands development-led archaeology*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 62).

4 Nieuwe vragen die in de NOaA 2.0 zijn opgenomen

Nummer	Vraag	Bron
118	Waar, hoe en binnen welke context manifesteren zich elitegroepen?	Roymans, Heeren & De Clercq (eds.) 2017; Nicolay 2014; Theuws 2014.
119	Wat is de betekenis van vroeg-neolithische, non-bandkeramische aardewerkvondsten in een bandkeramische context en daarbuiten?	Archeologieplatform-bijeenkomst 3 juli 2014: LBK; Van de Velde & Amkreutz 2017.
120	Binnen welke context, waarvoor en in welke mate werd schrift gebruikt?	Derks & Roymans 2002; De Heij 2014; De Mooij 2016.
121	In hoeverre en met welk doel werden sier- en gebruiksvoorwerpen hergebruikt?	Nieuwhof, 2015.
122	Op welke wijze worden rivier-overstromingsvlakten en uiterwaarden door de mens gebruikt en ingericht?	Sessie Ruimte voor de rivier Reuvsdagen 2016.
123	Op welke wijze, in welke mate, waar en wanneer vond in graven post-depositionele interventie plaats?	Van Haperen 2017a; Van Haperen 2017b.
124	Hoe lang waren huizen, bijgebouwen en waterputten in gebruik?	OvM-NAR 51 Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk
125	Binnen welke context en op welke wijze komt in nederzettingen planmatige ordening tot stand?	OvM-NAR 51 Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk
126	Wat zijn de vorm, functie, datering en context van verdiepte (delen van) gebouwen?	OvM-NAR 51 Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk
127	In hoeverre functioneerden (fragmenten van) gebruiksvoorwerpen als 'primitive valuables'?	OvM-NAR 51 Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk
128	Waar en hoe werd zout gewonnen, verwerkt en gedistribueerd?	OvM-NAR 52 Struinen door de duinen
129	Hoe ging men in het kustgebied in de prehistorie en Romeinse tijd om met de doden?	OvM-NAR 52 Struinen door de duinen
130	Welke rol spelen 'persistent places' en wat zijn daarvan de kenmerken en context?	OvM-NAR 53 Farmers, fishers, fowlers, hunters
131	Welke handelingen en activiteiten zijn verbonden met het verlaten van nederzettingen en het buiten gebruik stellen/raken van gebouwen, waterputten etc.?	OvM-NAR 53 Farmers, fishers, fowlers, hunters
132	Waar en wanneer ontstaan nuts- en siertuinen, en hoe werden die ingericht en gebruikt?	OvM-NAR 61 Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant
133	In hoeverre is er variatie in de aard, locatie en functie van mesolithische haardkuilen, en in hoeverre hangt die samen met verschillen in datering, vorm en houtgebruik?	OvM-NAR 62 Paradise Lost?
134	Op welke wijze komen identiteit en maatschappelijke positie tot uitdrukking in kleding?	Brandenburgh 2016.

NB: Overige 'vroeg-prehistorische' NOaA 2.0 vragen worden in het voorjaar van 2018 in samenwerking met de universiteiten Groningen en Leiden aangescherpt en aangevuld.

NB: NOaA vraag 37 'Hoe fluctueerde de grondwaterspiegel en wat waren daarvan de effecten op landschap en landgebruik?' is het resultaat van NAR 48 Op het kruispunt van de vier windstreken. Deze was bij de lancering van de NOaA in maart 2016 al opgenomen.

5 Vragen die uit de NOaA 2.0 zijn geschrapt

NOaA-vraag	Vraag	Toelichting
55	In hoeverre concentreerde de bewoning zich in de ijzertijd op meer leemhoudende zandbodems?	In essentie beantwoord in NAR 61 Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant
105	Wat is de functie en gebruiksgeschiedenis van terpen langs rivieren?	Is vervangen door (bredere) vraag 122: Op welke wijze worden rivieroverstromingsvlakten en uiterwaarden door de mens gebruikt en ingericht?

6 Overzicht overige aanvullingen NOaA 2.0

Vraag		Actie	Bron
1	Waar, in welke fasen van het Pleistoceen en onder welke klimatologische omstandigheden verbleven vroege hominiden in Nederland?	Handreiking aangevuld	NAR 61
3	Wanneer, waar en onder welke klimatologische omstandigheden verschijnen de verschillende laat-paleolithische culturen en culturele tradities op het toneel? Wat is hun geografische en chronologische reikwijdte, en wat zijn de onderlinge relaties?	Handreiking aangevuld	NAR 61
7	Hoe veranderde de bestaanswijze gedurende het laat mesolithicum tot en met de midden bronstijd?	Literatuur aangevuld	NAR 53
13	Welke verbanden bestaan er langs de kust tussen fysisch-geografische veranderingen, landgebruik en bewoningspatronen?	Handreiking en literatuur aangevuld	NAR 52
20	Hoe hebben de productie, de bewerking, het (her)gebruik en de distributie van metaal zich ontwikkeld?	Metadatering, toelichting, handreiking en literatuur aangevuld	
22	Welke rol speelt de exploitatie van natuurlijke voedselbronnen (inclusief jacht en visserij) na de introductie van de landbouw?	Literatuur aangevuld	NAR 53
23	Wat is de verschijningsvorm van gebouwen en nederzettingen vóór de Midden Bronstijd B (1500 v. Chr.)?	Literatuur aangevuld	NAR 53
28	Hoe zijn 'sacrificial landscapes' gesitueerd en gestructureerd, en wat is de gebruiksduur?	Literatuur aangevuld	NAR 53
29	Wat is de aard, context en betekenis van intentionele (rituele?) deposities in en rond huis en erf?	Toelichting en literatuur aangevuld	NAR 51, NAR 53
32	Hoe verloopt de ontwikkeling van het laat-prehistorische cultuurlandschap in relatie tot akkercomplexen (ligging, omvang, gebruik, mobiliteit)?	Vraag aangevuld, metadatering uitgebreid, literatuur aangevuld	NAR 53
33	Welke economische functies hadden perifere gebieden ('marginale' landschappelijke zones) en wat zijn de archeologische verschijningsvormen van dit gebruik?	Literatuur aangevuld	NAR 53
35	Hoe waren de interne structuur en de functionele geleding van huizen?	Literatuur aangevuld	NAR 53
37	Hoe fluctueerde de grondwaterspiegel en wat waren daarvan de effecten op landschap en landgebruik?	Literatuur aangevuld	NAR 51
38	Hoe verandert de verhouding akkerbouw-veeteelt binnen de agrarische economie?	Literatuur aangevuld	NAR 49
45	Wat zijn de aard en context van variatie en verandering in het grafbestel?	Literatuur aangevuld	
48	Waar, in welke mate en hoe functioneerde muntgeld?	Literatuur aangevuld	
49	Wat zijn de verschijningsvormen en sociaaleconomische context van agrarische specialisatie?	Handreiking en literatuur aangevuld	NAR 49
52	Welke culturele en demografische veranderingen voltrokken zich in de Romeinse tijd - Vroege Middeleeuwen in het Noord-Nederlandse kustgebied?	Literatuur aangevuld	
54	Wat is de context en betekenis van los menselijk skeletmateriaal in en buiten nederzettingen?	Literatuur aangevuld	
58	Wat zijn de aard en achtergrond van regionale en chronologische differentiatie in bevolkingsafname, bevolkingstoename en bevolkingssamenstelling?	Literatuur aangevuld	NAR 58
59	Welke materiële, socio-economische en landschappelijke effecten hadden de opkomst en later het wegvallen van Romeinse netwerken (materieel en immaterieel) en afzetmarkten?	Literatuur aangevuld	NAR 58
62	Welke rol speelden Romeinse nederzettingen, gebouwen, tempels, infrastructuur en andere structuren nadat ze hun primaire functie hadden verloren?	Vraag, toelichting, literatuur aangevuld	NAR 58
72	Hoe functioneerden emporia en andere vroegmiddeleeuwse centra en handelsnederzettingen binnen internationale handelsnetwerken, en ook lokaal?	Literatuur aangevuld	
75	Hoe, waar en wanneer ontstaan plaatsvastе dorpen?	Handreiking aangevuld	NAR 56
83	Hoe en onder invloed van welke factoren verliep de bewoningsexpansie op het (post)middeleeuwse platteland?	Handreiking aangevuld	NAR 48
87	Welke invloed had de stad op het omringende platteland?	Literatuur aangevuld	NAR 49

Vraag		Actie	Bron
93	Wat zeggen archeologische resten en structuren over de aard en het verloop van gewapende conflicten en achterliggende militair-strategische inzichten?	Literatuur aangevuld	
104	Welke veranderingen treden op de in samenstelling en ruimtelijke ordening van erven?	Literatuur en handreiking aangevuld	NAR 51, NAR 53, NAR 61
109	Op welke wijze uiten persoonlijke en groepsidentiteiten zich in de materiële cultuur?	Handreiking en literatuur aangepast	
112	Binnen welke context, wanneer en op welke wijze werden bouwmaterialen hergebruikt?	Literatuur aangevuld	NAR 58
113	Wat zijn de aard en herkomst van sier- en gebruiksvoorwerpen uit de periode c. 400-600 AD?	Handreiking en literatuur aangevuld	NAR 58
116	Welke invloed hadden lokale landschappelijke omstandigheden (bodem, vegetatie) op regionale huisbouwtradities?	Literatuur aangevuld	NAR 50
117	In hoeverre veranderde de bevolkingssamenstelling van steden en dorpen?	Literatuur aangevuld	

Literatuur

Brandenburgh, C.R., 2016: Clothes make the man. Early medieval textiles from the Netherlands, Dissertation Leiden University.

Derks, T & N. Roymans 2002: Seal-boxes and the spread of Latin literacy in the Rhine delta. In: A.E. Cooley (ed.) 2002: Becoming Roman, Writing Latin? Literacy and Epigraphy in the Roman West (Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 48.), 87-134.

Groenewoudt, B., T. de Groot, L. Theunissen & M. Eerden 2016: *Verantwoording NOaA 2.0*, Amersfoort.

Haperen, M.C. van 2017a: In touch with the dead : early medieval grave re-openings in the Low Countries, Doctoral thesis Leiden University.

Haperen, M.C. van 2017b: Contact met de doden. Vroegmiddeleeuwse heropende graven in de Lage Landen, *Archeologie in Nederland* 1-1, 26-35.

Heij, M. de 2014: Zegels en zegelstempels. Een onderzoek naar de ontwikkeling van de middeleeuwse schriftcultuur in Friesland, Groningen en Drenthe aan de hand van een inventarisatie van zegels en zegelstempels, Deventer (Scriptie Saxion-Archeologie).

Mooij, B. de 2016: Tekenen van verschriftelijking. Een onderzoek naar het gebruik van het schrift in de Middeleeuwse samenleving in de provincie Zeeland aan de hand van een inventarisatie van 2406 Middeleeuwse zegels en zegelstempels uit Nederland, Deventer (Scriptie Saxion-Archeologie).

Nicolay, J.A.W. 2014: The splendour of power: early medieval kingship and the use of gold and silver in the southern North Sea area (5th to 7th century AD), Eelde/Groningen (Groningen Archaeological Studies, 28).

Nieuwhof, A. 2015: Eight human skulls in a dung heap and more. Ritual practice in the terp region of the northern Netherlands, 600 BC - AD 300, Dissertation Groningen University.

Roymans, N. S. Heeren, W. de Clercq (eds.) 2017: *Social dynamics in the Northwest Frontiers of the Late Roman empire. Beyond decline or transformation*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 26).

Theuws, F.C.W.J. 2014: *De boer en de koning in vroegmiddeleeuws Noordwest-Europa*, Leiden (Oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Middeleeuwse Archeologie van Europa aan de Universiteit van Leiden).

Velde, P. van de & L. Amkreutz 2017: A world ends: the demise of the northwestern Bandkeramik, *Analecta Praehistorica Leidensia* 47, 19-3.

Bijlage

Uitgangspunten selectie en afbakening NOaA 2.0 vragen⁴:

- De vragen betreffen, vanuit (inter)nationaal perspectief, wezenlijke archeologische kennislacunes en kansrijke onderzoeksrichtingen;
- Het zijn uitsluitend archeologische, cultuurhistorische vragen. Aangezien veel menselijk handelen zich landschappelijk vertaalt, is de aandacht ook gericht op het historische cultuurlandschap, zowel in abiotische en biotische zin als in termen van antropogene invloed;
- Materiaal- of biospecialistische vragen ontbreken. Specialismen zijn instrumenteel gemaakt; ze spelen een essentiële rol bij de operationalisering van veel vragen;
- De geografische ondergrens is de archeoregio;
- De vragen weerspiegelen wetenschappelijke ambitie maar er wordt ook rekening gehouden met de praktische realiteit, met accenten en leemten in de huidige Malta veldarcheologie⁵;
- De vragen zijn zo concreet mogelijk geformuleerd (en dus zo min mogelijk abstract);
- De vragen zijn operationaliseerbaar binnen de context van alledaagse Malta opgravingen;
- Vanwege het voorgaande worden geen 'waarom' vragen gesteld. Het achterhalen van oorzaken en het analyseren van veranderingsprocessen, ligt veeleer op de weg van universiteiten. Wat het beantwoorden van dit soort vragen betreft, leveren Malta-opgravingen en syntheses normaal gesproken hooguit halfproducten;
- Balancerend tussen nationale betekenis en wetenschappelijke ambitie enerzijds en praktische toepasbaarheid anderzijds, is gekozen voor middle-range vragen. Dat zijn vragen die het midden houden tussen het hoog abstracte en het heel basale. Middle-range vragen kunnen in de regel niet (volledig) binnen de context van individuele Malta-opgravingen beantwoord worden, maar voor de beantwoording ervan kunnen wel belangrijke bouwstenen (datasets en inzichten) worden verzameld;
- Zoekacties moeten niet altijd dezelfde set vragen opleveren. Daarom is de 'reikwijdte' van vragen, door restrictieve meta-datering, zoveel mogelijk afgebakend (zie bijlagen: geografische-, chronologische- en thematische reikwijdte, en geldigheid voor specifieke complextypen);
- Dit is gedaan door die 'reikwijdte' te beperken tot die gebieden, perioden, complextypen etc., die het meest perspectief lijken te bieden in termen van het boeken van substantiële kenniswinst.

⁴ <https://archeologieinnederland.nl/sites/default/files/attachments/103-011%20Verantwoording%20NOaA%202.0%20webA.pdf>

⁵ Bijvoorbeeld: in de huidige Malta praktijk komt de vroege prehistorie (het grootste deel van de Nederlandse bewoningsgeschiedenis) weinig aan bod maar op dit tijdvak is wel een substantieel aantal vragen gericht.

Colofon

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Bert Groenewoudt en Tessa de Groot

Januari 2018

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
tel. 033 – 421 7 421
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl